

A magánhangzók és a mássalhangzók

A hangok kétfélék: *magánhangzók* és *mássalhangzók*.

A **magánhangzók**at nyílt szájüreggel ejtjük. Ezek a következők:

a, á, e, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű.

A **mássalhangzók**at nem ejtjük teljesen nyílt szájüreggel. A kiáramló levegő valamilyen akadályba ütközik a szájüregben. Könnyen érzékelhetjük ezeket az akadályokat, ha kimondjuk a mássalhangzókat:

b, c, cs, d, dz, dzs, f, g, gy, h, j, k, l, m, n, ny, p, r, s, sz, t, ty, v, z, zs.

(Az *ly* betűt nem soroljuk fel, mert nem jelöl külön hangot, anynyi mint *j*.)

A magánhangzók

A zöngé

Zöngé akkor keletkezik, ha a hangszalagok rezegnek. Valamennyi magánhangzónk zöngés; hangzásuk kellemes. Ezt énekléskor is könnyen megfigyelhetjük. (Vagy olvassuk el Kosztolányi Dezső *Ilona* című versét – lásd az *Irodalom* oldalon).

Nyíltabb és zártabb magánhangzók

A nyelv állása különbözik az egyes hangok ejtésekor. Négy állását különböztetjük meg a nyelvnek, attól függően, hogy alacsonyabban vagy magasabban áll. Eszerint vannak *alsó* (*á*), *középső* (*a, e*), *magas* (*é, o, ó, ö, ő*) és *felső* (*i, í, u, ú, ü, ű*) nyelvállású magánhangzók. A felső a legzártabb, az alsó a legnyíltabb.

(A *magánhangzók osztályozását* lásd a táblázatban az írás végén)

Ennyi van a **köznyelvben**. De meg kell említenünk még két hangot, amelyek **nyelvjárásban** megvannak, de nincs külön betűjelük. Az egyik az *e*-nél zártabb, magas nyelvállású, mint az *é*, csak rövid (a jele általában *ë*). A Székelyföldön, a Kalotaszegen és máshol is ismeretes ez a hang. *Menni* helyett *mënni*, *szem* helyett *szëm*, *egy* helyett *ëgy* hallható.

A másik hang nyíltabb, mint az *e*, alsó nyelvvállású. Ezt is többféle mondják, legtisztábban Háromszéken és a Dunántúlon. Szinte az *á*-hoz hasonlít: *ez* helyett *ēz* (*áz*), *nekem* helyett *nekēm* (*nákēm*).

A magánhangzók hangmagassága

A szájüreg és a nyelv szerepét hangszerhez hasonlíthatjuk. A nyelv hát előre és hátra való mozgása kisebbíti és növeli a szájüreg térfogatát, s így magasabb és mélyebb hangokat ejtünk. A magánhangzókat eszerint két csoportra oszthatjuk: *magasakra* és *mélyekre* (elöl képzettekre és hátul képzettekre).

Magasak: *ü* (és természetesen *ű*), *i* (*í*), *ö* (*ő*), *e*, *é*.

Mélyek: *u* (*ú*), *o* (*ó*), *a*, *á*.

Ha sorban kiejtjük ezeket a hangokat, megfigyelhetjük, hogy a magas hangok ejtésekor a nyelv előre mozog, a mély hangok ejtésekor hátra.

A beszédbeli szerepe szerint mindegyik mély hangnak van magas párja; csak az *i* (*í*) páratlan. Tehát páronként:

u (*ú*) – *ü* (*ű*),

o (*ó*) – *ö* (*ő*),

a – *e*,

á – *é*.

Magánhangzó-összhang

A magyar nyelv egyik jellemzője, hogy a mély és magas magánhangzók összhangban vannak, egy-egy egyszerű szóban vagy csak magas, vagy csak mély hangok jelennek meg. Eszerint vannak mély hangrendű szavak, például: (*bátor*, *burján*, *kalapács*, *kutya*, *saláta*, *varjú stb.*) és magas hangrendű szavak (*beteg*, *hegedű*, *ideg*, *kelepce*, *kemény*, *szelíd*, *törköly*, *űröm*, *velő*).

A hangrendszer maga olyan, hogy gyakran két szó hangalakjában csupán a magas, illetőleg a mély hangrend a különbség: *bál* – *bél*, *orom* – *öröm*, *sajdul* – *sejdiül*, *sajt* – *sejt*, *tor* – *tör*, *vár* – *vér*. Sőt sok olyan szópár is van, amelyben a hangrendi különbség csak jelentésárnyalatot jelöl, vagy legalábbis érezzük a szavak közös eredetét: *csattan* –

csetten, *dobban* – *döbben*, *dong* – *döng*, *dorombol* – *dörömböl*, *forгатag* – *förgeteg* (*fergeteg*), *gyúr* – *gyúr*, *puffan* – *püffen*, *szortyog* – *szörtyög*, *tompa* – *tömpe* stb. (Ezek között a szavak között sok a hangutánzó és a hangulatfestő szó.) Az erősebb fokozatot olykor a magas hangrendű szó jelöli (például *dörömböl*, *fergeteg*), de legtöbbször a mély (*kavar*, *dobban*, *tompa*).

Az úgynevezett ikerszók jó része meg éppen a magas és a mély hangok ellentétezéséből keletkezett. Ilyenek a *bicebóca*, *diribdarab*, *limlom*, *setesuta* stb.

Természetesen sok vegyes hangrendű szavunk is van. De nem ezek a jellemzők, mert ezek

- vagy *összetett szók*, s tagjaik nem vegyes hangrendűek (*énekóra*, *hegycsúcs*, *limlom* stb.);

- vagy *újabbak és idegen eredetűek* (*rézsút*, *spiritusz*, *kommün* stb.).

Említsük meg azt is, hogy az *i* hangnak régen volt mély hangú párja is, (többek között) ezzel magyarázható, hogy régi vegyes hangrendű szavaink is vannak: *hiány*, *riad* stb.

Magánhangzó-illeszkedés

A *toldalékok* és a *kötőhangzók* is rendszerint kétfélék: magas hangúak és mély hangúak, illeszkednek az előttük álló szó hangjaihoz. Például:

-nak/nek, *háznak/kéznek*. A kötőhangzó is változó: ház-*a*-t, kez-*e*-t.

Csak a vegyes hangrendű szavak esetében bonyolult az illeszkedés. Inkább szokásról beszélhetünk, mint szabályról. Mostanában talán mintha a mély hangrendű illeszkedés terjedne. *Bankettoz* – *bankettez*, *konkrétan* – *konkréten*, *kupecok* – *kupecek*, *fotelja* – *fotelje*: ingadozó a szokás. Persze sok esetben csak mély hangú illeszkedés lehetséges (*démon*, *diéta*, *gyehenna*, *lektor* stb.), ritkábban csak magas hangú (*konfetti*, *konvergens* stb.).

Van néhány magas hangrendű szó, amely mély hangrendűként viselkedik: *derék* – *dereka*, *férfi* – *férfival*, *Csík* – *Csikban* stb. Ennek nyelvtörténeti oka van (hasonlóan a vegyes hangrendű szavakhoz).

Az ajak működése

Az ajkat kerekítjük a következő magánhangzók ejtésekor:
a, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű.

Nem kerekítjük a következők ejtésekor:

á, e, é, i, í.

Az ajakkerekítéses és az ajakkerekítés nélküli hangok között is van összefüggés a beszédben, főképpen az *e* (é) és az *ö* között. Bőségesen vannak kettős hangalakú szavak: *cseber* – *csöbör*, *veder* – *vödör*, *fel* – *föl*, *csend* – *csönd*, *csereg* – *csörög*, *veres* – *vörös*. Ezek között lehet hangulati különbség.

Azt mondják, hogy a magyar nyelvben a sok *e* hang kellemetlen egyhangúságot (*mekegést*) okoz, s ezért ajánlatos, ahol lehet, *ö* hanggal zengőbbé tenni a beszédet. Talán igaz ez, mindenesetre vigyázni kell, hogy ne legyen mesterkéltné, keresett a beszédünk, mert az minden egyhangúságnál rosszabb. Megvallom, hogy Petőfi *A Tisza* című versének ismert sora – *Oh természet, oh dicső természet! Mely nyelverne versenyezni véled?* – nekem nem kellemetlen (mert eszembe se jut, hogy kellemetlen lehetne; a vers elsősorban nem szimfónia). Persze lehet a hangoknak, a hangok zeneiségének szerepe a beszédben. „*A diót leverik s a szobákban már csöppen a csönd a falakról*” – ezt Radnóti Miklós *Szerelmes vers* című költeményében olvashatjuk; nem véletlen, hogy a *csöppen* és a *csönd* szó áll itt. Nem véletlen, de érezzük, hogy ez így van jól, s közben talán eszünkbe se jut, hogy *cseppen* és *csend* szavunk is van!